

Újra az Eucharisztia kezdeteiről – különös tekintettel

Jusztinoszra^{*}

II. rész

■ BLÁZY ÁRPÁD

Jusztinosz (Róma, †165) eukharisztikus beszámolójáról

Amint utaltunk már rá, tárgyalt korszakunkban Szikemi Jusztinosz az egyetlen, aki még kerettörténet nélkül(!) ugyan, de idézi Jézus utolsó vacsorán elhangzott néhány mondatát a szinoptikus szövegek alapján (1Apol 66). Feltétlenül érdemes ezért tüzetesebb vizsgálat tárgyává tenni az *Első apológia* idevonatkozó szövegkörnyezetét.

Jusztinosz pogány származása és filozófiai képzettsége ellenére meglepően jól ismeri az ószövetségi iratokat.¹ A pogány címzett(ek)nek² érdekes módon szinte kizárólag ószövetségi próféciák beteljesedésével igyekszik igazolni Jézus istenségét (1Apol 24–53). Éppen ezért a keresztény olvasóban hiányérzet támad. Feltűnő, hogy az idézetek gyakran eltérnek a ma ismert és elfogadott görög nyelvű szentírási szövegtől. Mi több, iratai kissé kusza felépítésűek, és minden valószínűséggel – a Szentíráshoz hasonlóan³ – találhatók bennük későbbi redakciók, betoldások.⁴

Ígazi szenzációt jelentett az a 2012-ben közzétett 4. századi kézirat-töredék, amely három versrészletet tartalmaz az *Első apológiából* (Oxyrhynchus-töredék, 1Apol 50,12; 51,4–5).⁵ Ennek alapján meg inkább feltételezhető, hogy a Jusztinosz műveit tartalmazó kiadások alapjául szolgáló és máig ismert legrégebbi – középkori eredetű – kéziratok kiegészítéseket tartalmaznak (vö. ECKHARDT 2020, 474–475., 485–486. o.). A *Codex Parisinus 450* keletkezését 1364-re, míg en-

nek másolatát, az *Ottobonianus Graecus 274*-et csak a trienti zsinat idejére (1548–1555) datálják.⁶

A logosz-terminológia következetes használata Jusztinosz műveiben egyértelműen jánosi gyökerekre, tradícióra utal.⁷ Jézusról gyakran ismétlődő panel: „... emberré lett Szűz által [...], keresztre feszítették, meghalt, feltámadt, és felment az égbe...”⁸

Az eukharisztia ünneplésére három egymást követő fejezetben találunk utalást (65,3–5; 66,2; 67,5). Külön érdekesség, hogy az említett két forrás az eukharisztia közösségben használt jegyek említését illetően nem egységes (1Apol 65,3). Míg a *Codex Parisinus 450* kenyérről és vízzel elegyített borról beszél (szó szerint: κρῆματος ötvözet, keverék; 1Apol 65,3 és 5), az *Ottobonianus Graecus 274* kenyérről és vízről. E témakör Adolf von Harnacktól kezdve, aki az egyszerűbb (kenyér/víz)⁹ változat mellett érvelt, mindmáig foglalkoztatja a kutatókat.¹⁰ A neves teológus négy szempont szerint csoportosította az első két század eukharisztiait is taglaló iratait: a) amelyek kenyérről és borról; b) amelyek csak pohárról vagy italról; c) amelyek csak vízről, illetve d) amelyek csak kenyérről tesznek említést (lásd HARNACK 1891, 132–136. o.). Szerinte Pál apostollal egyetemben a hangsúly eredendően a közös étkezésen volt, nyitva hagyva – a kenyér mellett – a víz vagy bor használatát. Ennek egyik okát abban látja, hogy az ókeresztény korban csak a tehetősebbek engedhették meg maguknak, hogy bort is tároljanak otthonukban. A kenyérről és pusztán vízzel tartott eukharisztikus közösséget *asketikus gyakorlatnak* nevezte (vö. uo. 141. o.).

Ma már általánosan elfogadott az a nézet, amely szerint feltétlen kapcsolat van a görög-római szimpóziumok és az ókeresztény eukharisztikus közösségek között.¹¹ Mindazon-

* A Magyar Patrisztikai Társaság által *Az eucharisztia az ókeresztény hagyományban* címmel megtartott (Bakonybél, 2021. július 1–3.) XX. országos tudományos konferencián elhangzott prezentáció írott/szerkesztett változata.

¹ Legfőképpen a Tórárt, a Zsoltárok könyvét, Ézsaiást és a kisprófétákat. Vö. Óf 8: 62. o.

² Köztük a császár, Antonius Pius (uralkodott 138–161 között).

³ Három példa János evangéliumából: A samáriai asszony történetében a 21., illetve 23. versek közé beékelődött magyarázó mondat: Jn 4,22; Jézus és a házasságtörő asszony története: Jn 7,53–8,11; vagy az evangélium második befejezése: Jn 21.

⁴ További bevezetéstani részletek in: ECKHARDT 2020.

⁵ Lásd *P.Oxy.LXXVIII* 1529; őrzőhelye: Papyrology Rooms, Sackler Library, Oxford. (Web: <https://tinyurl.com/4pysext>.)

⁶ További részletek: ECKHARDT 2020, 476–479. o. Jusztinosz *Párbeszéd a zsidó Trifonnal* című iratának legrégebbi kézírata 1363-ból való. Óf 8: 63. o.

⁷ Az *Első apológiában* huszonötöször, a *Második apológiában* hússzor és a *Párbeszédben* ötvenkétszer szerepel. Vö. SCHRÖTER 2009, 138. o.

⁸ Pl. 1Apol 21,1; 31,7; 42,4; 45,1; 46,5; 50,12; 63,16.

⁹ Vö. HARNACK 1891, 129–131. o. Legújabbban pl. ECKHARDT is így látja (2020, 482–483., 485. o.).

¹⁰ Vö. SCHMID 1941, 87–138. o.; MCGOWAN 1999, 80–81. o.; BRADSHAW 2002, 68–70. o.; SCHRÖTER 2009, 137. o.; THEISSEN 2017, 300–301. o.

¹¹ BRADSHAW 2002, 68., 71. o.; ECKHARDT 2020, 472. o.

által a jusztinuszi beszámoló már egyértelműen többről tudósít, mint egy szokványos szimpóziumról vagy agapéről. Ezt igazolandó elég, ha arra gondolunk, hogy Jusztinosz kétféle eukharisztikus közösségről ír: a keresztlőt követőről (1Apol 65), illetve a nap napján, vasárnapon tartotról (1Apol 67,7: τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα – solis, ut dicitur, die).

Vessünk most egy pillantást az *Első apológia* zárófejezeteinek témaköreire (1Apol 60–68), pontosabban a szerzetési ígétet körülölelő fejezetekre:

- 60: Platón és a görög khí (= Isten Fia);¹²
- 61: Az Istennek szentelés módja (ima, böjt, lemosdás);
- 62: A szertartásra való bemosakodás;
- 63: A Logosz;
- 64: Zeusz – Kóré – Mózes;
- 65, 1–2: Az újonnan megkeresztelt lemosdása;
- 65, 3–5: Az ezt követő eukharisztia (vízzel vegyített borral!);
- 66, 1: Újra a lemosdásról;
- 66, 2: Az általános eukharisziáról;
- 66, 3: Jézus szavai – kihagyással idézve (Lk 22,19k-ből);
- 66, 4: Párhuzamvonás Mithras kultuszával;
- 67: A nap napján (τῆ ἡλίου ἡμέρα) tartott istentiszteletről – benne újra az általános eukharisziáról (67,5);
- 68: Közbenjárás a keresztényekért.

Tematizálva az itt tárgyalt témaköröket, alapvetően öt csoportba sorolhatjuk azokat: a) filozofikus/mitologikus/profán kérdésekről; b) lemosdásról/meghíntésről; c) a Logoszról; d) az eukharisziáról (kétféle!); e) a „szerzési ígét” idézése (Lk 22,19–20-ból).

E felosztás alapján elkészíthetjük e kiragadott szakasz „témakörképletét”: a, b, b, c, a, bd, bdea, d, a (60; 61; 62; 63; 64; 65, 1–5; 66, 1–4; 67; 68). E néhány fejezet alapján is egyértelműen igazolódni látszódik a kutatók megállapítása. Az *Első apológia* zárófejezetei különböző tartalmú szakaszok kissé kusza láncolatát alkotják. Tárgyalt passzusunk részletes exegézisén és szemantikai vizsgálatán túl ECKHARD megpróbálta cáfolni és megmagyarázni a 65., illetve 67. fejezetben olvasható kétféle eukharisziabeszámolót (2020, 483–484. o.). Szerinte bárki által is jegyeztetett le (legyen az Jusztinosz vagy akár egy korrektor), mindkét tudósítás ugyanarról az alkalomról szól. Vagy különböző időben és más-más indítatásból készült feljegyzések egymásutániságával állunk szemben, vagy ugyanarról az alkalomról készült két különböző feljegyzés egymás mellé helyezéséről. A 65. fejezet a keresztség szemszögéből taglalja az eukharisziát, míg a 67. a közösség oldaláról nézve – egy szokásos vasárnapi együttlétről ad híradást. A szerző nem titkolja, hogy ezzel sincs még teljesen megoldva a kettős beszámoló problematikája, s ezért az továbbra is nyitott kérdés marad (vö. uo. 485. o.). Nem beszélve arról az Eckhardt gon-

dolatmenetét megkérdőjelező ellenérvről, amely szerint az ókeresztény kor közösségeiben keresztlőre nem általában valamely vasárnap került sor, hanem húsvét vigíliáján (vö. ÖÖ 19: 19–20. o.).

Ezt követően külön szeretném hangsúlyozni, hogy csak a feltételezés szintjén bátorkodom az alábbi javaslattal előállni, tudva, hogy bármikor kiderülhet annak légből kapott volta. Engedtessek meg azért, hogy egy próbát mégis tegyek, de távol álljon tőlem, hogy a ránk hagyományozott apologetikai művekkel szembeni arcátlanság vagy tiszteltlenség vezérelne.

Mindenekelőtt következzen a jézusi szerzetési ígétet tartalmazó szorosabb rész közvetlen szövegtörzse: 1Apol 66, 1-től 67, 2-ig (az iménti képlet alapján bdea-d):

„[66,1 – b] Ezt a táplálékot mi eukharisziának nevezük, senki kívülálló nem részesedhet belőle, csak aki igaznak fogadja el a tőlünk kapott tanítást, és lemosdott a bűnök bocsánatára az újjászületés fürdőjében, és úgy él, ahogyan azt Krisztus meghagyta. [66,2 – d] Ezeket mi nem úgy vesszük, mint közönséges kenyeret vagy közönséges italt, hanem mint a megtestesült Jézus Krisztus, Megváltónk, az Isten Igéje által a mi üdvösségünkért felvett testet és vért, az ő hálaadó imájával megáldott táplálékot, amiből vérünk és testünk az átváltozás értelmében táplálkozik, és azt tanultuk, hogy a megtestesült Jézusnak teste és vére ez. [66,3 – e] Az apostolok is emlékirataikban, melyeket evangéliumoknak nevezünk, úgy hagyományozták, ahogyan azt ők parancsként kapták, hogy Jézus fogta a kenyeret, hálát adott, és így szólt: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Ez az én testem. Ugyanúgy fogta a kelyhet is, hálát adott, és így szólt: Ez az én vérem. És csupán csak nekik hagyta meg. [66,4 – a] Bár a hitvány démonok is utánozták, amikor Mithras misztériumaiban, a beavatási szertartásban kenyeret és egy kehely vizet tesznek le bizonyos szavak elmondása közben, mint ezt ti is tudjátok, vagy megtudhatjátok.

[67,1 – d] Mi pedig a továbbiakban erre mindig kölcsönösen emlékezünk, és kik benne részesülünk, minden nélkülözőnek segítségére vagyunk, és mindörökre közösségben maradunk egymással. [67,2 – d] Mindenért, amit csak magunkhoz veszünk, áldjuk a mindenség Alkotóját, Fia, Jézus Krisztus és a Szentlélek által.”¹³

A szövegben már első olvasásra törést érzékelünk, ha azonban 66,3–4-et, illetve a 67,1 elejéről egy félmondatot kiemelünk a szövegből, az egyenletlenség mintha köddé válna:

„Ezeket mi nem úgy vesszük, mint közönséges kenyeret vagy közönséges italt, hanem mint a megtestesült Jézus Krisztus, Megváltónk, az Isten Igéje által a mi üdvösségünkért felvett testet és vért, az ő hálaadó imájával megáldott táplálékot, amiből vérünk és testünk az átváltozás értelmében táplálkozik, és azt tanultuk, hogy a megtestesült Jézusnak teste és vére ez. [...] Mi pedig [...], akik benne részesü-

¹² Külön érdekesség, hogy a rovásírásban is!

¹³ ÓI 8: 117–118. o.; PG 6: 428–430. o. Vö. SzZs 2: 578–579. o.

lünk, minden nélkülözőnek segítségére vagyunk, és mindörökké közösségben maradunk egymással...”

Ha a kutatók nem is nyúlnak ilyen radikálisan a szöveghez, abban a tekintetben mégis megoszlanak a vélemények, hogy Jézus idézett mondatai (Lk 22,19–20-ból) egyáltalán elhangzottak-e a Jusztinosz által feljegyzett eukharisztikus alkalmon vagy sem. THEISSEN szerint a Mithras-kultuszra vonatkozó és a *verba testamenti* követő közvetlen utalásnak (1Apol 66,4) csak akkor van értelme, ha Jézus szavai elhangzottak a szertartáson (2017, 290. o.). Feltűnő ugyanakkor, hogy amikor a *Párbeszéd a zsidó Trifónnal* című művében olvasunk a Mithras-kultusz, valamint a kenyér, illetve pohár párhuzamáról, a szerzési igék citálása nélkül, csupán Jézus megtestesülésének és vérének emlékezetéről beszél (*Párbeszéd* 70,4; ÓÍ 8: 226–227. o.). Igazolásképpen pedig egy olyan ézsaiási igehelyet hoz, amelyben igencsak talányos bármiféle összefüggést felfedezni az eukharishtiával, mivel mindössze arról olvasunk, hogy „*aki igazságosan él [...], az [...] kenyerét megkapja, víze állandóan van*” (Ézs 33,16).

E pogány rítus említése egyben két ellentmondást is felvet az olvasóban: Furcsa és logikátlan, hogy Jusztinosz a Mithras-kultuszban használatos vizet állítja párhuzamba Jézus szavaival, mivel annak poharában minden valószínűséggel bor volt. Elgondolkodtató továbbá, hogy a pogány származású filozófus ne tudta volna, hogy a Mithras-szentélyekben tartott bankettekén bort is fogyasztottak (vö. ECKHARDT 2020, 481. kk.).

Mindez azonban jól jelzi, hogy Jusztinosz Tertullianuszal egyetemben komoly konkurenciát látott a Római Birodalomban magának mind nagyobb teret hódító misztériumvallásban.¹⁴ A *Párbeszéd*ben olvasható beszámoló – kissé meglepő módon – úgy beszél Mithras misztériumáról, mintha annak követői egyenesen Dániel és Ézsaiás profétának a szavait követve gyűltek volna össze barlangjaikban (*Párbeszéd* 70, 1; 78, 6). Emellett több kutató megállapítja, hogy a jézusi szerzési igék minden bizonnyal még nem liturgikus elemként szerepelnek sem Pálnál, sem Jusztinosznál, hanem kizárólag didaktikai vagy kateketikai céllal.¹⁵

Természetesen nem gondolom, hogy a szövegből kiemelt két szakasz egyértelműen későbbi interpoláció. A 66, 3-ra, illetve a 67, 1-ből kiemelt mondatra fókuszálva azonban felmerül a Vanyó László által is megfogalmazott kérdés: amennyiben *csupán nekik* (apostolainak) *hagyta meg* Megváltónk az idézett szavakat, akkor vajon miért ír a szerző a címzett Antonius Pius császárnak minderről?¹⁶ A szövegykörnyezetből ugyanis magától értetődő, hogy az eukharisztikus összejövétel vagy közösség kizárólag a megkeresztelt

belső kör, a „beavatottak” erősítését, lelkesítését volt szolgálni. Ám vessünk egy pillantást a másik betoldásnak vélt félmondatra is: „...a továbbiakban erre mindig kölcsönösen emlékezünk.” Az emlékezésre történő utalásban, miként a *Párbeszéd*ben (70, 4), kétségkívül a páli, illetve lukácsi hagyomány interpretálását fedezhetjük fel, amikor is Jézus többek között így szól tanítványaihoz: „...*ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*” (1Kor 10,24–25; Lk 22,19).

Végül még annyit, hogy Jusztinosz iratai immár arról tanúskodnak, hogy Rómában és Kis-Ázsiában a 2. század közepére kialakult a keresztény istentisztelet két alapvető – görög nyelvű – rendje. Ezek: az igeliturgiás istentisztelet, amely nyilvános és missziói arculatú; illetve a vasárnapi eukharisztikus összejövétel vagy közösség a belső kör, a „beavatottak” és megkeresztelt erősítésére-lelkesítésére. Az olvasmányok már kiegészültek az apostoli levelekkel, s hitték, hogy az eukharishtiában magát a Feltámadottat veszik magukhoz, ahogyan arról az evangéliumi híradások tanúskodnak. Az eukharisztia materiálisan viszont már „csak” kenyérből, vízből vagy borral kevert vízből állt, és vétele külvilágtól az adakozástól.

Néhány további, az eukharishtiát is taglaló forrás, illetve szerző az első három századból

Az itt felsorolt források/szerzők eukharishtiával kapcsolatos szemelvényeinek bemutatására tettünk már kísérletet (BLÁZY 2020b, 127–130. o.). A kereszténység a kezdetektől „kétarcú” volt, egész egyszerűen azért, mert egyesek a választott nép soraiból, míg mások – bibliai terminussal élve – a pogányságból lettek Krisztus követőjévé. Figyelembe véve és az apologétákra vonatkoztatva e szempontot, az első századok ókeresztény eukharishtiagyakorlatát illetően további következtetéseket vonhatunk le.

Pogánykeresztény írók

- Antiókhiai Ignác (35 k. – 107/117);
- Jusztinosz vértanú (†165);
- Addai és Mari, *Apostolok liturgiája* (Kr. u. 3. sz. eleje);¹⁷
- Alexandriai Kelemen (150 k. – 215/220 k.);
- Tertullianus (160 k. – 225 k.);
- Római Hippolütosz (170 k. – 235)¹⁸
- Cyprianus (190/200 k. – 258).

¹⁷ További részletek: LANG 2007; MCGOWAN 1999, 86. o. 33. jegyz.; BRADSHAW 2002, 111. o.; BLÁZY 2020a, 152–153. o.

¹⁸ „Ellenpápa”, neki tulajdonítják a *Traditio apostolica* című iratot, amelyben jóllehet előkerülnek a jézusi szerzési igék (*TradApos* 4, ÓÍ 5: 85. o.), ám keletkezési idejére (3–4. század fordulója?) és tartalmára nézve is igencsak vitatott irat. Vö. THEISSEN 2017, 290. o.; BRADSHAW 2002, 104., 123., 126., 137., 141., 161–161. o.; MCGOWAN 1999, 83. o. 26. jegyz.

¹⁴ A Mithras-kultuszban a búzakalász és a kenyér az átváltozás és az új élet szimbóluma volt. Lásd SCHRÖTER 2009, 123. o.

¹⁵ MCGOWAN 1999, 81–83. o.; BRADSHAW 2002, 62., 219. o.; SCHRÖTER 2009, 136–137., 139. o.

¹⁶ Vö. 1Apol 66,3. ÓÍ 8: 117. o., 642. o. 68. j.

E szerzők a Krisztus jegyeivel történő közösségvállalás gyakorlatát egyöntetűen eukharisztianak nevezik, amelynek ünneplése a nap napján (τῆ ἡλίου ἡμέρα), Észak-Afrikában pedig hétköznapi is történt.¹⁹ Már Szent Ignác arra buzdította a híveket, „hogyan gyakrabban egybegyűljenek Isten dicsőségére és Eucharisziájára”.²⁰ A húsvéti *convivium dominicumon* (úri lakomán)²¹ csak megkeresztelt hívők vehettek részt. A kezdeti agapékkal, ünnepi lakomákkal, szimpóziumokkal ellentétben az eukharisztia idővel önálló alkalommá nőtte ki magát. A Krisztussal való közösség megéléséhez a kenyér mellett vizet, bort vagy vízzel kevert bort használtak. A színes észak-afrikai eukharisztikus gyakorlatról olvashatunk Karthágó püspökének, a latinul író Cyprianusnak nevezetes 63. levelében. Ezt úgy tartjuk számon, mint a patrisztikus irodalom első, az eukharisztia tárgykörével foglalkozó értekezését.

Cyprianus szerint a víz alapvetően mindig a keresztségre utal. Az eukharisziában azonban már a megkeresztelt nép jelképévé válik, éppen ezért kell feltétlenül borral, Krisztus vérével elegyíteni. Ugyanez a helyzet a kenyérral, amelyet vízből, azaz a megkereszteltelkből és Krisztus testéből, az örölt lisztből gyúrnak össze. Cyprianus ezen levelében érdekes módon nem a vasárnapi szertartásokról, hanem a hétköznapi reggel és este tartott keresztény összejövetelekről értekezik.²² A résztvevők és szolgálattelvők még minden különösebb teatralis, szakrális vagy liturgikus gyakorlat nélkül hitték a megmagyarázhatatlant, hogy ti. a feltámadott, élő Úrral, így magával az odaattal kerülnek kapcsolatba. Ezenkívül Jusztinosztól értesülünk arról, hogy a hálaadás/eukharisztia már különvált az adakozástól (vö. SCHRÖTER 2009, 137. o.).

Teológiai és tartalmi szempontból feltétlenül megjegyzendő, hogy az eukharisziából csak megtértek (felnőttek) részesülhettek (vö. felnőttkeresztség), amely egyben a halhatatlanság kulcsának vagy orvosságának számított (vö. Szent Ignác: φάρμακον ἀθανασίας).²³ A jánosi hagyományt követve Jézus bűneinkért szenvedett hústestéről (σάρξ) beszélnek, ami alól Cyprianus ugyan kivétel, ám érdekes módon csak úgy, hogy éppen Jn 6,51-re hivatkozva – ahol σάρξ/caro olvasható – beszél Krisztus organikus testéről (a Christi corpore).²⁴

A Megváltónak a szent jegyekben való jelenlétét Tertullianus *alaknak* (figura, τυπος),²⁵ míg Alexandriai Ke-

lemen *titokzatos jelnek* (μυστικὸν σὺμβολοῦν, mysticum signum)²⁶ tartotta. Jelzésértékű Tertullianusnak a *Markion ellen* című művében, hogy miközben Jézus kereszttéről és az utolsó vacsora lukácsi verziójáról elmélkedik, a Krisztus által ránk hagyományozott kenyér mint *figura* említése mellett egy szóval sem utal az eukharisziára. Ez tovább erősíti azt a nézetet, amely szerint az első századok kereszténységében a szerzési igék szerepe a maihoz képest még valóban más volt.

Végül egy igazi érdekesség. Eme ősi gyakorlat – tudomásunk szerint egyetlen – élő példája az Asszír Keleti Egyházban máig használatos Addai és Mari apostolok liturgiája, amelynek anaforájában sem szerepelnek a krisztusi szerzési igék.²⁷

Az eukharisztia zsidókeresztény megközelítése

Kapcsolódó iratok/szerzők:

- *Didakhé* (Kr. u. 90 k.)
- *Barnabás levele* (Kr. u. 90 k. – 150?)
- Irenaeus (Kr. u. 115 és 150 között – 202 k.)
- *Didaskalia* (Kr. u. 3. század első fele – 230 k.)²⁸

Az eukharisziagyakorlatot taglaló szakaszokból megállapítható, hogy az abban részt vevők már kiszakadtak a zsinagógai istentiszteletből, mivel az összejöveteleket nem szombaton, hanem az Úr vasárnapján tartották (szójáték: κατα κυριακην δε κυριου – vö. *Did* 14, 1; Jel 1,10). A *Didakhé*-ben az asztalközösség még közös ünnepi étkezéssel (szimpózium) van összekötve, amit néhol egészen a 2. század végéig gyakoroltak.²⁹ Feltűnő a *hálaadás* (εὐχαριστέω) szójáték formájában is történő kihangsúlyozása³⁰ az étkezés előtt és után, ami szinte átkarolja-körbefonja az eukharisziát.

Tartalmi-teológiai szempontból az eukharisztia szó mellett a kenyér megtöréséről, illetve Irenaeusnál már áldozatról is olvasunk, ami egyrészt jelenti az eukharisztia jegyeiben történő³¹ és Jézus által bemutatott áldozatot ugyanúgy, mint a közösség résztvevői által a lakomára hozott ételeket és adományokat.³² A felnőttkeresztség úgyszintén alapfeltétel (*Did* 9, 5). A szertartást közös bűnvallás előzi meg. Itt

²⁶ Lásd Kelemen: *Paedagogus* 2/2, 53. PG 8: 424. o.

²⁷ E rendet Róma csak 2001. július 20-án hagyta jóvá, hogy általa részleges eukharisztikus interkommunió jöhessen létre a Káld Katolikus Egyház és az Asszír Keleti Egyház hívei között. További részletek BLÁZY 2020a, 153. o.

²⁸ A *Didakhé* alapján íródott, szerzője Máté, egy zsidó származású szír püspök. Lásd MEDVIGY 1990, 35–37. o.

²⁹ Vö. SCHRÖTER 2009, 136. o.; ECKHARDT 2020, 473. o.

³⁰ „Az Eucharisziáért [...] így adjatok hálát (εὐχαριστήσατε)...” *Did* 9, 1. ÓÍ 3: 97. o.; PA 1: 20. o.

³¹ Ti. az ószövetségi áldozatokat felváltó kenyérben és borban.

³² Vö. *Adv. Haer.* 4/17, 5–6; 18,1–5. PG 7: 1023–1028. o.; SzZs 3: 86–87. o.; 4: 62–63. o.

¹⁹ Vö. MIHÁLYI 1980, 127. o.; Cyprianus: 63. *levél* 16. ÓÍ 19: 366. o.

²⁰ *Efezusiakhoz írt levél* 13, 1. ÓÍ 3: 168. o.

²¹ Tertullianus: *Ad uxorem* 2/4, 2. ÓÍ 12: 221. o.

²² Cyprianus: 63. *levél* 9, 13, 16. ÓÍ 19: 361., 364., 366. o.

²³ *Efezusiakhoz írt levél* 20,2. ÓÍ 3: 170. o.; PA 1: 230. o. Vö. az ókorban általánosan ismert és Ízisznek tulajdonított φάρμακον ἀθανασίας-szal, vö. ALIKIN 2010, 133–134. o.; SCHRÖTER 2009, 137. o. 69. jegyz.

²⁴ Vö. Cyprianus: *Az Úr imádsága* 18. ÓÍ 15: 360. o.; CSEL 3/1: 280. o.; SzZs 3: 316. o.

²⁵ *Markion ellen* 3/19; 4/40. ÓÍ 12: 584., 700. o. 974. o. 54. jegyz. 978. o. 80. j.

sincs utalás a szerzési igékre vagy Krisztus passiójára. Egyebek mellett az áldó formulák, valamint Dávidnak és Jézusnak mint Isten szolgáinak párhuzamba állítása teszi teljesen egyértelművé a zsidókeresztény gyökereket.

Az eukharishtiát már Irenaeus is magyarázza.³³ A bor és a kenyér Isten szava által válik Krisztus mennyei vérének és testének eukharishtiájává. Ennek magunkhoz vétele által pedig a mi testünk – Antiókhiai Ignác gondolatmenetéhez hasonlóan – úgyszintén halhatatlanságot ölt magára.

Záró gondolatok, kérdések

HARNACK szerint a szinoptikus evangéliumok és az Első korinthusi levél ismertté válásával egy időben, a 2. század derekától kezdetét vette a bor használatának leértékelődése, mégpedig a gnosztikusokkal szembeni konfrontálódás, illetve az apostoli hagyomány kizárólagos voltának figyelmen kívül hagyása miatt (1891, 140. o.). A borral vagy bármilyen más innivalóval végzett eukharishtiát egyesek ördöginek tartották, s a legradikálisabbak kizárólag a kenyér vételével gyakorolták. Megint mások az arany középutat választva a Jusztinosznál és Irenaeusnál szereplő vízzel kevert bort (κραματος) alkalmazták együttléteiken.³⁴ A gyakorlat ezen különböző formái arra engednek következtetni, hogy ekkor még a főhangsúly nem a jegyeken volt, hanem magán az étkezésen és a Krisztussal való közösség megélésén. Az eukharishtiát közvetlenül megelőző bűnbocsánat elnyerésén túl az első két és fél században magának a hálaadó együttlétnak még nincsenek kötelező jelleggel tárgyi vagy liturgikus elemei. A jegyek későbbi determinálódása azonban akarva-akaratlanul magával hozta azt, hogy a jegyekhez babonás képzetek kezdtek párosulni, vagy mágiikus erőket tulajdonítottak nekik (vö. HARNACK 1891, 142. o.). A neves teológus szerint ugyancsak téves az a vélemény, amely szerint azok az apokrif iratok, amelyek az eukharisztikus közösségben kenyér és víz használatáról számolnak be, gnosztikusok lennének. Ezenkívül az az érvelés sem állja meg a helyét, hogy az eukharishtiában azért alkalmaztak vizet, mert annak végeztével betegekhez is elvitték a jegyeket (vö. uo. 143–144. o.).

Témánkat folytatandó izgalmas tárgykör lehetne a már említett sziddím-völgyi csata beszámolójába ékelt epizódban (1Móz 14,18–20), a Zsidókhoz írt levélben (Zsid 7,1–28) és János evangéliumában (Jn 8,48–59) Jézusra, Melkicedekre, illetve Ábrahámra vonatkozó passzusok még tüzetesebb vizsgálata és kutatása.

Feltétlenül érdemes lenne utánajárni, hogy az eukharishtiával kapcsolatban – a jánosi hagyomány rovására –

hol, mikor és hogyan kezdődött a szinoptikus, illetve páli tradíció felé való (újra?) közeledés, hangsúlyeltolódás, aminek köszönhetően a szereztetési igék máig érvényes kulcsz szerephez jutottak.³⁵

A kánon alakulásának történetét figyelembe véve³⁶ kimutatható-e valamiféle kölcsönhatás az újszövetségi iratok sorrendje és az eukharisztia hangsúlyeltolódása között? További izgalmas kérdés, hogy hol, hogyan és milyen úton-módon bővült és gazdagodott az eukharisztia elnevezése (szent eukharisztia, pászka, áldozás, szentáldozás, *communio*, mise, szentmise, miseáldozat, misebemutató, szentség, oltáriszentség, utolsó vacsora, úrvacsora, *sacramentum*/sákramentum stb.).³⁷

Bibliográfia

Rövidítések

- CSEL = *Corpus Scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*. 1–107. köt. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1866–2011; De Gruyter, Berlin, 2012–.
- ÓÍ = Vanyó László (szerk.): *Ókeresztény írók*. 1–20. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1980–2009.
- ÓÖ = Orosz Atanáz et al. (szerk.): *Ókeresztény örökségünk*. 1–21. köt. Jel Kiadó, Budapest, 1995–2015.
- PA = Funk, Franz Xaver von: *Patres apostolici*. 1–2. köt. Laupp, Tübingen, 1901–1913.
- PG = Migne, Jaques Paul (szerk.): *Patrologia Graeca*. 1–161. köt. Paris, 1857–1866.
- PL = Migne, Jaques Paul (szerk.): *Patrologia Latina*. 1–221. köt. Paris, 1841–1855.
- SzZs = Országos Liturgikus Tanács: *Szent zsolozsma. Az imaórák liturgiája*. 1–4. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1992.

Források

- ALEXANDRIAI Szent Kelemen: *Paedagogus* 1–3. PG 8: 247–684. o.
- ANTIÓKHIAI Szent Ignác: *Efezusiakhoz írt levél*. ÓÍ 3: 163–171. o.; PA 1: 213–231.
- Barnabás levele*. ÓÍ 3: 221–245. o.; PA 1: 38–97.
- CYPRIANUS: *63. levél*. ÓÖ 19: 356–368. o.; PL 4: 372–389.
- Didakhé*. ÓÍ 3: 935–101. o.; PA 1: 2–37.
- Didaszkalia*. ÓÍ 5: 108–245. o.
- IRENAEUS: *Adversus Haereses*. 1–5. PG 7: 433–1224.
- JUSZTINOSZ: *I. apológia*. ÓÍ 8: 64–119. o.
- JUSZTINOSZ: *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*. ÓÍ 8: 133–311. o.

³⁵ Ehhez lásd MCGOWAN 1999, 75. o. 6. jegyz.; ECKHARDT 2020, 471–472. o.

³⁶ Az újszövetségi kánon lezárása: Keleten: Athanasziosz püspök, Alexandria, Kr. u. 367, Nyugaton: I. Damáz pápa, Róma, Kr. u. 382.

³⁷ Vö. MIHÁLYI 1980, 127. o. (23. jegyz.).

³³ *Adv. Haer.* 5/2, 3. PG 7: 1125–1126. o.; SzZs 2: 605–606. o.

³⁴ *1Apol* 65, 3 és 5; *Adv. Haer.* 5/2, 3. Vö. HARNACK 1891, 130. kk., 139–140. o.

Felhasznált irodalom

- ALIKIN, Valeriy A. 2010. *The Earliest History of the Christian Gathering*. Brill, Leiden–Boston.
- BLÁZY Árpád 2020a. Az Eucharisztia gyökereiről. *Theologiai Szemle*, 95. évf. 3. sz. 146–154. o.
- BLÁZY Árpád 2020b. Az úrvacsora gyökerei. *Lelkipásztor*, 95. évf. 4. sz. 122–130. o.
- BRADSHAW, Paul F. 2002. *The Search for the Origins of Christian Worship. Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*. Oxford University Press, Oxford.
- ECKHARDT, Benedikt 2020. Wine, Water and the Missing Symposium in Justin's First Apology. *Vigiliae Christianae*, 74. évf. 5. sz. 471–486. o.
- HARNACK, Adolf von 1891. *Untersuchungen über das gnostische Buch Pistis-Sophia. I Brod und Wasser. Die eucharistischen Elemente bei Justin*. J. C. Hinrichs, Leipzig. (Theologische Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 7/2.)
- LANG, Uwe Michael (szerk.) 2007. *Die Anaphora von Addai und Mari. Studien zu Eucharistie und Einsetzungsworten*. Nova & Vetera, Bonn.
- MEDVIGY Mihály 1990. Az ókeresztény liturgia kialakulása (Keresztység – szentmise – bűnbocsátás). Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc.
- MCGOWAN, Andrew Brian 1999. Is there a liturgical text in this gospel? The institution narratives and their early interpretive communities. *Journal of Biblical Literature*, 118. évf. 1. sz. 73–87. o.
- MIHÁLYI Gilbert 1980. *Az egyház liturgikus élete*. Detti, Róma.
- SCHMID, Wolfgang 1941. Die Textüberlieferung der Apologie des Justin. *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 40. évf. 87–138. o.
- SCHRÖTER, Jens 2009. Die Funktion der Herrenmahlsüberlieferungen im 1. Korintherbrief. Zugleich ein Beitrag zur Rolle der „Einsetzungsworte“ in frühchristlichen Mahltexten. *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 100. évf. 1. sz. 78–100. o.
- THEISSEN, Gerd 2017. *Veränderungspräsenz und Tabubruch. Die Ritualdynamik urchristlicher Sakramente*. LIT Verlag, Münster. (Beiträge zum Verstehen der Bibel 30.)

Az igehirdető műhelye

Az íróasztaltól a szószékig*

■ SZABÓ LAJOS

„Az Írás első forgatásakor nem úgy gondolkoztam, ahogy most beszélök. Akkor úgy láttam, hogy a Szentírást Cicero nagyszerű könyvével egy napon említeni sem lehet. Tudós góggömnek nem tetszett benne a szerénység, viszont értelmem nem tudott behatolni mélységeibe. Pedig ez a könyv olyan, hogy együtt nő azzal, aki gyermeklélekkel kezdi olvasni; én azonban felfuvalkodott és tetszelgő nagyságomban magamhoz méltatlannak ítéltém, hogy gyermekké alacsonyuljak.” (Szent Ágoston: Vallomások, III. 5.)

Az íróasztal és a szószék a lelkész életében

Azt gondolom, még ma is kiindulhatunk abból, hogy a lelkési pálya két legmeghatározóbb alkotói környezete az íróasztal és a szószék. Bár azonnal ott van bennünk egy kérdőjel is ezzel kapcsolatban, hogy vajon a 21. század lelkészeire tényleg igaz-e még ez az állítás. Nem csak valami idealizálás ez a két szó? Valamikor régen így volt, de ma már nem olyan egyértelmű ez.

Nem rendeződött-e át teljesen más helyszínekre és hangsúlyokra a lelkési munka a mai egyházi és társadalmi élet-

ben? Érdekes tallózás volt számomra, amikor az interneten két kérdést kezdtem el kutatni. „Mivel tölti az idejét egy pap ma?” és „Mennyi a munkaideje egy lelkésznek?” Protestáns és katolikus válaszokat egyaránt bőséggel találtam.¹

Meglepő volt azt tapasztalni, hogy nagyon sok véleményyt író megértéssel és szimpátiával szól arról, hogy végre szerteágazó és összetett lett mára a lelkipásztorok élete és munkavégzése. Találhatunk persze bőséggel végeláthatatlan felsorolásokat, lelkési önvallomásokat a széttöredezésről, a követhetetlen feladatözönről, vagy épp azt fogalmazzák meg sokan, hogy annyira sokszínű, sokoldalú lett a papi pálya, hogy szinte lehetetlen már átlátni. Nincs megállás, nincs nyugalom, hanem állandó mozgás, nyüzsgés, szervezési és kapkodási kényszer kísérti, sodorja a lelkészeket a mindennapjaikban és az ünnepnapokon is. Az íróasztalhoz és a szószékhez megérkezni maga a kész felüldülés és nyugalom a lelkészek számára. Hol van itt idő és lehetőség az íróasztal nyugalomára és a szószékre készülés hagyományos, „békés” útjára?

* Az előadás elhangzott a Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet fennállása huszadik jubileumára rendezett konferencián 2022. szeptember 9-én Debrecenben.

¹ https://szoljbeapapnak.blog.hu/2017/10/03/mit_csinal_a_lelkesz_ha_nem_a_templomban_papol (megtekintés: 2022. szeptember 6.) vagy <https://romkat.ro/2022/05/08/a-mai-pap-is-koranak-gyermeke/> (megtekintés: 2022. szeptember 5.).